

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 7/3 2018 s. 2059-2068, TÜRKİYE

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme

MEKTUPLARDAN EĞİTİMİN İZİNİ SÜRMEK:

“NESİP YUSUFBEYLİ’DEN ŞEFİKA GASPIRALI’YA MEKTUPLAR”

İkram ÇINAR*

Geliş Tarihi: Temmuz, 2018

Kabul Tarihi: Eylül, 2018

Mayıs 2018’de özel bir kitap yayınlandı. Özeldi çünkü özel mektuplardı. Üstelik yayınlanan Azerbaycan’ın kuruluşunun 100. yıldönümünde, kuruculardan birinin yüzyıldan fazla zamandır saklanan, Rusça yazılmış özel mektuplarıydı. Kitap sadece mektuplardan oluşmuyor. Arka planda 1903’ten 1919’a kadar olan dönemde Azerbaycan, Türk dünyası ve Rusya’da yaşanan olaylar ile Türk aydınının milleti için çırpınışlarını da okuyoruz. Kitabın adı “Nesip Yusufbeyli’den Şefika Gaspıralı’ya Mektuplar”dır. Eserin yazarı, Uludağ Üniversitesinden Dr. Minara Aliyeva Çınar’dır.

Yazar Hakkında

Yazarımız Dr. Minara Aliyeva Çınar, 1944 yılında Ahıska’dan Kazakistan’a sürülen bir Ahıska Türkü ailenin dört çocuğundan biridir. Anne babası ve diğer kardeşleri Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu’nda yaşamaktadır. Minara Aliyeva Çınar, Kazakistan’ın Taraz (Cambul) şehrinin Merke ilçesinin Turar Rıskulov mahallesinde dünyaya gelir ve orta öğrenimini burada tamamlar. 1993 yılında girdiği Ege Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirir. 1997 yılında aynı üniversitenin Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını Yrd. Doç. Dr. Alimcan İneyet’in yönetiminde “Abdülhalûk Uygur’un Şiirlerinin Dili” adlı tezle 1999 yılında, doktora programını ise Prof. Dr. Zeki Kaymaz’ın yönetiminde “Lobnor Ağzı Üzerine Bir Araştırma” adlı tezle 2005 yılında tamamlar.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına 2000 yılında geçip ve Kütahya Tavşanlı Kız Meslek Lisesi Edebiyat öğretmeni olarak göreve başlar. 2004 yılında Uludağ Üniversitesine geçer. 2009 yılında Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği programında

* Dr. Öğr. Üyesi; Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ikramcinar@gmail.com.

yardımcı doçentlik kadrosuna atanan Minara Aliyeva Çınar hâlen bu görevine devam etmektedir.

Yazarın ulusal ve uluslararası nitelikte çok sayıda araştırma makalesi ve bildirisi bulunmaktadır. Doktora tezi “Lobnor Ağzı” adıyla 2013 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca ortak yazarı olduğu kitaplar da vardır.

Dr. Aliyeva Çınar, Ahıska Türklerinin yaşadığı insan hakları sorunları konusunda oldukça duyarlıdır ve Ahıska derneklerinde görevler alarak, konferanslar vererek mücadele sürdüren bir aktivist olarak da tanınmaktadır. Ahıska kültürünün dil ve edebiyat boyutuyla ilgili yayına hazırlamakta olduğu kitaplar da bulunmaktadır.

Foto 1. Dr. Minara Aliyeva Çınar çalışma odasında

Yazar, ana dili düzeyinde Rusça bilmektedir. Daha önce de Rusçadan metinler çevirmiş ve bunları yayımlamıştır. Türk dünyası ile Türkiye akademisyenlerinin ilişkilerini geliştirmeye çalışan yazar evli ve Bursa’da yaşamaktadır.

Eser Hakkında

Eser, Azerbaycan’ın kurucu siyasetçilerinden, ilk eğitim bakanı ve ikinci başbakanı olan Nesip Yusufbeyli’nin sonradan eşi olacak Şefika Gaspıralı’ya yazdığı mektuplardan oluşuyor.

Şefika Gaspıralı, Türk dünyasının ünlü Ceditçisi İsmail Gaspıralı'nın Ceditçi kızıdır. Mektuplar ne yazık ki tek yönlüdür. Şefika Hanım'ın yazdığı mektuplar günümüze intikal etmemiştir. Yüzyıldan daha eski olan mektupların hikâyesi de son derece dramatiktir. Nesip Bey (1881-1920), Sovyet Devrimi'nden sonra genç yaşta faili meçhul bir cinayete kurban gider. Mektuplar, Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliğinin yardımıyla Türkiye'ye getirilen Şefika Gaspıralı tarafından saklanır. Şefika Hanım mektupları Dr. Necip Hablemitoğlu'na verir. Şengül ve Necip Hablemitoğlu mektuplardan hareketle önemli çalışmalar yaparlar (Hablemitoğlu ve Hablemitoğlu, 1998). Faili meçhul bir suikasta uğrayan Necip Hablemitoğlu'nun kaybindan sonra mektuplar Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu tarafından Bursa Türk Ocağı derneğine devredilmiştir. İşte o mektuplar bu kitapta bir araya getirilmiş ve Rusçadan Türkçeye aktarılmıştır. Üstelik yazar titizlikle yaptığı araştırmalarla Azerbaycan arşivlerinden bulduğu başka mektupları da toparlayıp okuyucunun karşısına çıkarmıştır.

Mektuplar çok güzel bir el yazısıyla Rusça olarak yazılmıştır. Çevirisi konusunda şanslıyız. Kazakistan'da iki dilli olarak büyüyen yazarın ana dili seviyesinde Rusça bilen bir Türkolog olması, çeviriye yüksek bir güvenilirlik katmaktadır. Mektuplardaki ifadelerin akıcı bir üslupla Türkçeye aktarılması da bunun göstergesidir.

Eser dört bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde Nesip Yusufbeyli'nin hayatı ve mücadelesi konu edinilmiştir. Azerbaycan Türk gençliğinin Çarlık Rusya'sının işgali altındaki millî mücadele çabaları anlatılmaktadır. İkinci bölüm Şefika Gaspıralı için, Nesip Bey'in deyişiyile “Şefi” için ayrılmıştır. Şefika Gaspıralı'nın kadın haklarının geliştirilmesi ve toplumun genel eğitim düzeyinin yükseltilmesi doğrultusundaki çabalarına değinilmiştir. Bu bölümde Nesip Bey'in kendisine ikinci bir eş edinmesinden de söz edilir. Değerli bir Türk aydını olan “ikinci” kadının hayatı da ayrı bir dramdır. Bu bölümü ve mektupları okuyanlar bu üçlüden hiçbirinin pek de mutlu olmadıklarını düşünmeden edemez. Öte yandan yazarın ikinci eş konusundaki yorumlarında tarafsız kalmaya gayret ettiği anlaşılmaktadır. Üçüncü bölüm mektupların mahiyetinin yazar tarafından dönemin özellikleriyle birlikte değerlendirdiği ve mektupları anlamlandırdığı bölüm olarak karşımıza çıkar. En uzun bölüm ise mektupların sıralandığı son bölümdür. Kitap, ekleriyle birlikte 264 sayfadan müteşekkildir.

Foto 2. Yazar Minara Aliyeva Çınar, Azerbaycan Milli Arşivi'nde çalışırken

Türk Aydınının Cehaletle Sınarı

20. yüzyılda Türk aydınının mücadelesi çok zorlu olmuştur. Zira son dört yüz yıldır durdurulamayan çöküş yüzünden Türk dünyasının perişanlığı sürüyor. Bu cümle 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısı için özellikle doğrudur. Perişanlık facialara yol açmıştır. Türklerin veya Türk jeokültürüne ait toplumların yaşadığı yerlerde Türk katliamları gerçekleşmiştir. İnsanlar sırf Türk oldukları için öldürülmüşler, vatanlarından kovalanmış, sürgün edilmişler, en iyi durumda olanlar ise kaçakaç mağduru olarak mülteci durumuna düşmüştür. Yüzlerce yıl iç içe yaşadığı komşularından en ağır hakaretleri görmüşlerdir.

Türk toplumları 20. yüzyılın başlarında eğitim, bilim, sanat, askerlik ve neredeyse uygarlığın her alanında geri kalmış ve en kötü durumdaydılar. Türkler, son yüzyıllarda akıl kullanmayı bir yana bırakmış, rivayet, hurafe ve vakti çoktan geçmiş geleneklerin insanların beynini dağladığı mankurtlaşmayı yaşıyordu. Bu durumdan nasıl kurtulacağı üzerine kafa yoranlar da vardı. Gerek Batı (Osmanlı) gerekse Doğu (Tataristan, Türkistan) Türklüğünün içindeki az sayıda aydın bu girdaptan nasıl kurtulacağını düşünüyor, çare üretiyordu. Bu aydınlar kendilerine Ceditçi diyorlardı. Ceditçilerin çözümü şuydu: Sefaletin çaresi bilimsel eğitimidir (fennî terbiye).

Elimizdeki kitabın kahramanı Yusufbeyli, Ceditçi aydınlardan biridir. Türklerin birçok bakımdan geri kalmışlığını, ataletini, uyuşukluğunu ve eğitimsizliğini görmüş ve kendi milletini komşu toplumlarla karşılaştırmıştır. 1904 yılında sözlüsü Şefika Hanım'a Gence'deki gayrimüslim zenginlerin çalışkanlığından hareketle Türk toplumunun hâlini şöyle tasvir eder (13. Mektup, s. 148):

Foreraların çocukları erkenden kalkıp işinin başına geçerler. Bir bey ya da mirza olsaydı hayatta bunu yapmazdı. Bizim sadece zenginlerimiz değil, fakirlerimiz de çalışmıyor ki! Çalışmayı ayıp sayıyorlar: Açlıktan geberir ama çalışmaya gitmez. Onun dedesi zengin bir bey imiş, o da çalışmaya gidecekti. Görülmüş şey mi? (...) Böyle zihniyete sahip bir millet ileriye gidebilir mi? Hayır! Öncelikle onları bu düşüncelerden arındırmak gerekir, gözlerini açtırmalıyız, ne kadar çok yanıldıklarını göstermeliyiz!... Ama nasıl yapılır? Bu sorudan dolayı insan kafayı yiyebilir. (...)

Geçenlerde bir toplantıda kendimi kaptırdım, hararetili hararetili konuştum. Dedim ki bizim çocukların eğitimi çok önemlidir. Çocukların eğitimini ancak ve ancak eğitilmiş analar verebilir. Bundan dolayı kadınlarımızın vs. eğitimini engellememeliyiz. Nasıl bir neticeye varıldı, biliyor musun? (...) Neymiş efendim, güya ben, Avrupa'daki kadınların kötü yolda gitmeleri gibi bizim kadınlarımızın da yoldan çıkmasını istiyordum!

Birçok Türk aydını bu dönemde umudu Ceditçi okullarda bilimsel eğitimden geçen gençlere bağlamıştı. Kendilerinin de öğretmenlik yaparak bilimsel yöntemlerle ceditçi öğrenci yetiştirdiklerini görüyoruz. Nesip Bey de bunlardandır, üstelik toplumu etkilemek için tiyatro eserleri yazıp yönetmek gibi birçok yenilikçi faaliyetin içindedir.

Nesip Yusufbeyli'nin eğitim ve toplumdaki kadınların yeri konusundaki düşünceleri ve faaliyetleri halkın milletleşmesi yolunda önemlidir. Nesip Bey henüz üniversite öğrencisiyken bu düşüncelere kapılmıştı. Müstakbel eşi Şefika Hanım'a yazdığı mektuplarında diğer milletlere nazaran kendi halkının geride kalmışlığının endişesinden söz eder, daha yüksek seviyeye ulaşmaları için eğitime önem verilmesi ve en önemlisi de kadınların da eğitilmesi gerektiğini dile getirir. Mesela, Ekim 1905 tarihinde yazdığı mektubunda Rus toplumunun eğitim düzeyine gıpta eder ve şöyle yazar (41. Mektup, s. 185):

Rus halkı ne kadar da gelişmiş, Şefi! Birkaç bin kişilik mitingler ne kadar da büyük bir ustalıkla gerçekleştirildi. Öğrencilerden, çalışanlardan, kadınlardan ne kadar başarılı konuşmacılar vardı, bir bilsen! Bir süre onları dinliyorsun ve zaman zaman kelimelerin güzelliğine, konuşmanın içeriğine hayran kalıyorsun. Birden aklına bizim sözde entelektüel kesimin konuşmalarını getiriyorsun ve için kan ağlıyor: Burada konuşan sıradan bir işçinin konuşmasıyla bizim halktan yüksek tahsil görmüş bir kişinin konuşmasını kıyaslayamazsın bile!

Bir başka mektubunda kadınları baskılamının onları insanlıktan çıkardığını dile getiriyor. Deşilince ciddi bir problem haline gelecek kadar büyük bir çıbandan söz eder gibidir. (8. Mektup, 139):

Halkımız ilkelikten ötürü çok fazla ileri gidememiştir. Erkeklerle göre daha zayıf olan kadınlarımız da daha kötü durumdadırlar. Acınacak durumda olan kadınlarımız,

hayvanlara verilen hakları dahi kullanamıyorlar: Yüzü açık olarak bile dolaşamıyorlar. Öteki haklardan bahsetmeme bile gerek yoktur. Ne kadar acı da olsa durum bundan ibarettir.

Mektuplarında kadın hakları ile toplumun genel eğitim seviyesinin yükselmesinden bahseden ve bu eğitimin bilime dayalı bir eğitim olması gerektiğine önemle vurgu yapan Nesip Bey, özellikle *Teslim* adındaki ideolojik romanıyla halkın dikkatini çağdaş eğitimin önemi üzerine çekmeye çalışmıştır. *Teslim*'de Türk milletinin aydınlanmasının, diğer milletler gibi medenileşmesinin gerekliliği gibi konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir:

Bizler başka milletlerle kıyaslanabilir miyiz? Her şeyden önce diğer milletlerin öğretmenleri bize göre çok daha muntazam, mükemmel kurumlardan eğitim almış, yöntem-teknik öğrenmiştir. Bu hususta eksiklikleri olsa bile kolaylıkla onları öğrenebilirler. Pedagojiye dair binlerce eserleri vardır. Bundan başka dilleri zengin, alfabeleri mükemmel, imlaları muayyendir. Bununla birlikte bu hususlarda da kusurları olursa düzeltilmesi için akademileri, bilim kurulları ve uzmanları vardır. Okulların gelişmesini devlet düşünüyor, Eğitim Bakanlığı icra ediyor, millet ilgi gösteriyor. Yerel yönetimler, belediyeler ve birçok cemiyet girişimde bulunuyor... Ya bizler... Zavallı bizler! Bu görevlerin hepsini kendi uhdemize alıyoruz. Bu konuda defalarca söylediğim sözü burada tekrar etmek istiyorum: Şu okulda, şu mukaddes binada hizmet etmek için sadece öğretmen olmak yeterli değildir; fedakâr olmak da gerekir. Hem de çok fedakâr... Hizmet takdir edilmediği gibi bir töhmete, iftira ve bühtana da hedef olacaksınız. Nitekim oluyoruz (Qahramanlı, 2008, s. 63).

Yusufbeyli'nin öngörülerini biz Köy Enstitülü öğretmenlere yaşattıklarımızdan biliyoruz... Bu yazısında okuyucuya “başka milletlerin dillerinin zengin, alfabelerin mükemmel, eğitimin başarılı olduğu mesajlarını vermektedir. Geri kalmışlığı tasvir edip “yapılacak çok iş var” diyen Yusufbeyli, Gence'ye döndükten sonra bu düşünceler doğrultusunda girişimlerde bulunur. Bağımsız Azerbaycan kurulduktan sonra gerek eğitim ve maliye bakanı olduğu sırada gerekse başbakanlık döneminde bu faaliyetlerini sürdürür.

Yusufbeyli, Fethali Han Hoyski'nin teşkil ettiği hükümetin eğitim ve maliye bakanı olduğu dönemde pek çok yeniliklere imza atar. Bakanlık döneminde hayata geçirdiği ilk faaliyeti, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak ilan edilmesidir. Ana dilde eğitimi hayata geçirebilmenin ilk basamağı şüphesiz ki eğitim sisteminin millî eğitim zemini üzerinde tamamıyla yeniden kurulması ve Azerbaycan dilini mükemmel bilen yüksek tahsilli millî kadrolarının yetiştirilmesiydi (Quliyeva, 2015, s. 24). Bunun yanı sıra Nesip Bey'in girişimleriyle 1919 yılında Azerbaycan'da devlet okullarından 637 ilkokul ve 23 ortaokul faaliyete girmişti. Bu okullarda görev yapacak millî kadroların yetiştirilmesi için Eylül 1918'de Gence'de Azerbaycan Türkçesinde eğitim verecek öğretmenler için kurslar açılmıştı. Aynı kurslar daha sonra Nuha, Zakatala ve Şuşa'da da açılmıştı. 1919 yılında da iki aylık kurslar Kazah, Nuha, Şuşa, Kuba, Zakatala, Salyan, Bakü ve Gence'de verilmişti (Dulayeva, 2013, s. 62-63; Nezerli, 2010, s. 352).

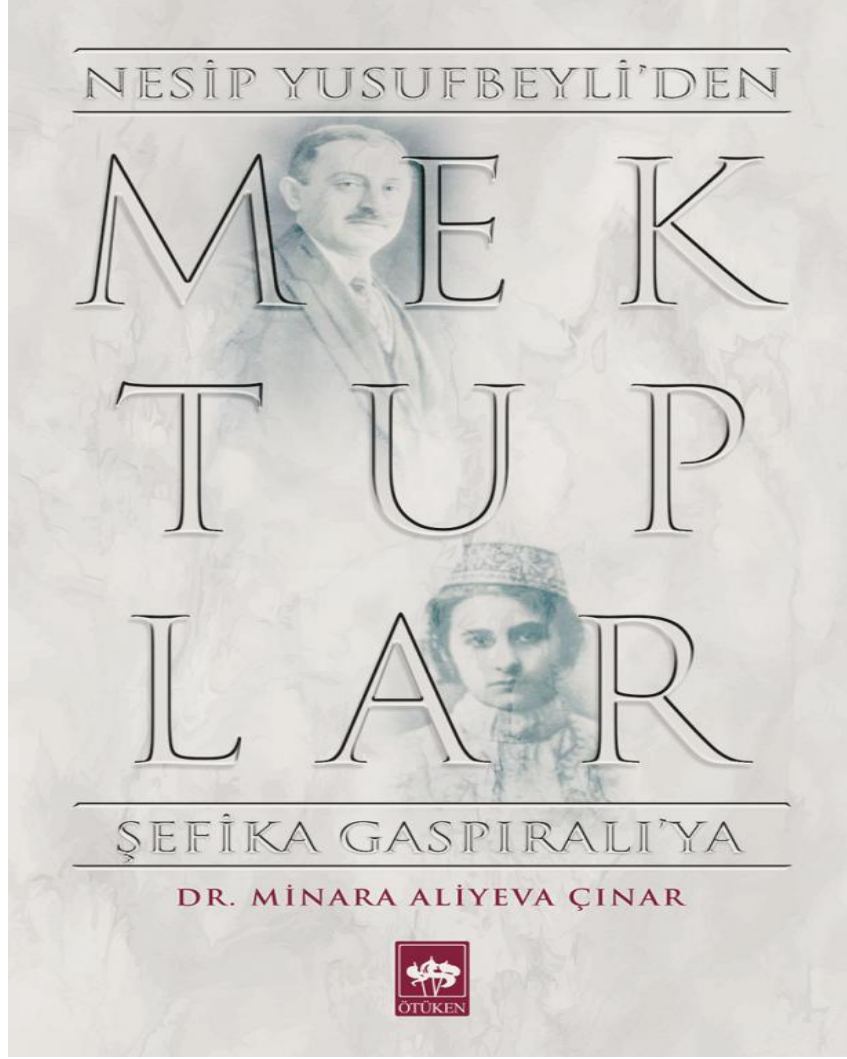

Foto 3. Kitabın kapağı

Yusufbeyli'nin, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Başbakanıyken Azerbaycan'ın eğitim tarihinin sayfalarına adını yazdıracak bir girişimi de Bakü Devlet Üniversitesinin açılması düşüncesi idi. Bu düşüncesini destekleyenlerin başında "Musavat" partisinin başkanı Mehmet Emin Resulzade geliyordu. Bakü Devlet Üniversitesi Nesip Bey'in teklifi üzerine 1 Eylül 1919 yılında açıldı (Tahirzade, 2014, s. 297). O, bu olayla ilgili 19 Aralık 1919 yılında yapılan Parlamento toplantısında şöyle bir konuşma yapmıştı: "Üniversitenin bilime dayalı bir üniversite olması, Azerbaycan istikbalinin kaynağı haline gelmesi, kültürün gelişmesi, Azerbaycan edebiyatının, tarihinin araştırılması ve onların geliştirilmesi için hükümet elinden geleni yapacaktır" (Dulayeva, 2013, s. 70). Üniversitenin açılışıyla ve sonraki işleyişiyle Nesip Bey'in bizzat kendisi ilgilenir.

Eğitimin millî olması, Rusça değil, ana dilde verilebilmesi için öğretmenlere ihtiyaç vardı. Bu kadroların yetişmesi için Nesip Bey Dönemi'nde yüz öğrenci eğitim almaları için

Avrupa ülkelerine, Türkiye'ye ve Rusya'ya gönderilmişti. O dönemde ayrıca Türkiye'den Azerbaycan'a bilimsel eğitim yapma becerisine sahip yaklaşık elli öğretmen de davet edilmişti.

Bir taraftan millî kadroların hazırlanması için çalışmalar yürütülürken bir diğer taraftan yayın-tercüme komisyonunun yardımıyla ders kitapları hazırlanarak yayınlanmaktaydı. O dönemde "Türk əlifbası ve ilk qiraət", "Türk qiraət", "Yeni məktəb", "Rəhbəri-sərf", "Tazə elmül-hesab", "Ədəbiyyat dərsləri", "Son türk əlifbası", "Hesab məsələləri məcmuəsi", "Rəhbəri-cəbr", "Milli qiraət", "Müntəxəbat", "Türk ədiblərindən nümunələr" v.d. kitaplar yayınlanmıştı (AMG, 2011, s. 18).

Genç öğretmenlerin meslekî açıdan kendilerini geliştirmeleri için o dönemde pedagojik konuları içeren üç ayrı dergi daha yayın dünyasına kazandırılmıştı: Birinci kademedeki çocuklar, ikinci kademedeki çocuklar ve büyükler için ayrı ayrı hazırlanmış dergilerdi. Öğretmenlerin mesleki ve genel eğitimin yükseltilmesi için 20 Ağustos 1919 tarihinde Bakü'de kurultay gerçekleştirilmişti. Bu kurultaya Azerbaycan'ın dört tarafından kadın-erkek milletvekilleri, kadın-erkek öğretmenler, tüm eğitim kurumlarının temsilcileri iştirak etmişlerdi. Yaz dönemlerinde eğitime katkı sağlamak için kulüp açılmıştı. Bu kulüpte kütüphane ve okuma salonları oluşturulmuş, bilim film yapımcılığı öğrenme, gezi organizasyonları yapabilmek, seminerler, konserler, drama ve müzik çalışmaları düzenleyebilme gibi faaliyetler yürütülmüştü (Dulayeva, 2013, s. 65).

Kitaptan öğrendiğimiz bir başka gerçek de Yusufbeyli'nin eşi Şefika Gaspıralı'nın da öğretmenlik yaparak ülke aydınlanmasına katkıda bulunmasıdır. Diğer gerçek ise Şefika Hanım'ın başlangıçta bilmediği "öteki kadın" Aynülhayat Baişova'nın da eğitimin üst kademelerinde üstelik bazen de Şefika Hanımla birlikte çalışmalarıdır. Şefika Hanım'ın durumu öğrenmesi evi terk edip Kırım'a, babası İsmail Gaspıralı'nın yanına dönmesine sebep olur. Nesip Yusufbeyli başbakan olduğunda özel hayatında yalnız ve mutsuz bir adamdır.

Siyaseti Öğrenmesi

Siyaset, halkı etkileyerek belli hedeflere yöneltme işidir. Siyasetçilik zor, önemli ve öğrenilmesi gereken bir iştir. İnsanlar çok zor şartlarda olsa bile onları olduğu yerden başka bir yere gitmeye ikna etmek kolay değildir. Siyasette olduğu gibi görünmek, gerçek niyeti ortaya koymak bazen başarısızlığa yol açar. Vaktinden önce konuşmak karşı tarafın yolları kapatmasına sebep olur; karşı taraf tedbir alır, aldığı tedbirlerin meşruluğunu halka anlatır ve kolayca ikna eder. Böylece kolayca yapılabilecek yenilikler yapılamaz hâle gelir. Halkın alışkanlıkları konusu da öyledir. Olumsuz bile olsa halk alışkanlıklarına bağlıdırlar ve önerilen değişim de belirsiz olduğundan yeniliğe karşı çıkar. Sonuçta hem yıkılmak istenen sistem

uyarılmış olur ve zaten güçlü olduğu için iyice yıkılamaz hâle gelir. Ayrıca yenilikçilerin sistemi yıkmak için yanına alması gereken kitlelerin gözü korkar. Böylece de desteği alınabilecek kitleler yeniliğe katılmaz ve haklı bir mücadele verilemez hâle gelir. Yusufbeyli bunu gözlemleri yoluyla öğrenmiştir. Yeniye halkın önüne koymak yerine halkta talep yaratmak gerektiğini fark etmiştir. Bir mektubunda Şefi'sine şöyle yazmıştır (Mektup 8, s. 138-139):

Eğer halk hazır değilse bu haktan hukuktan zaten yararlanamaz. Eğer halk hazır ise bu hak, hukuku elde etmek için kendisi mücadele eder. (...) Halkımız ilkelikten ötürü çok fazla ileri gidememiştir... Acınacak durumda olan kadınlarımız, hayvanlara verilen hakları dahi kullanamıyorlar: Yüzü açık olarak bile dolaşamıyorlar. Öteki haklardan bahsetmeme bile gerek yoktur. (...) Şimdiki hedefimiz, kadınlara bir hakkı hemen vermek değil, o hakkı kullanmayı öğretmek olmalıdır. Farz edelim ki kadınlarımızın yüzündeki peçeyi hemen açtık. Sizi temin ederim ki bu durum kocaman kızgınlıktan başka herhangi bir fayda sağlamayacaktır.

Yusufbeyli'nin siyasal görüşlerinin biçimlenmesini de mektuplarında görebiliyoruz. Başlangıçta sosyalist ve siyasi kavramlarını sosyalist düşünceyle temellendirmiş, daha sonra İsmail Gaspıralı'nın etkisiyle ihtiyacın sosyalizm değil, millî devlet kurmak olduğu noktasına gelmiştir. O yıllarda hem Çarlık rejiminin zulmünden hem millet olamamak hem de cehaletten mustarıptır. 1905 yılında kaleme alınan 39. mektupta şöyle yazmaktadır (s. 180):

Sevgili Şefim! Dün mektubunu aldım. Bana nasıl olduğumu soruyorsun. Sence nasıl olabilir Şefi? Yayınevinde, toplantılarda azarlama hakkı olan ve olmayanlar tarafından hakir görülen zavallı bir milletin çocuğu nasıl olabilir ki? (...) Diğerleri söz hakkı, yayın hakkı, siyasi özgürlük talep ediyor, biz ise... Diğer milletlerin öğrencileri çalışıyorlar, telaşlanıyorlar, taşkınlık yaratıyorlar, akademik özgürlük talep ediyorlar, ya biz... (...) Çok zor Şefi! Üzerimizde öyle bir baskı var ki, bazı şeyler başımızı eğerek gezmemize neden oluyor! Bazen öyle dakikalar oluyor ki bu korkunç, sonu olmayan karanlığın karşısında kendimi aciz, güçsüz hissettiğimde, etrafında olup bitenleri göremeyen cahil halkı kıskanıyorum.

Sonuç

Tarihin aktörlerinin mektupları gerek sosyal tarih gerekse siyasi tarih biliminin önemli kaynaklarıdır. Azerbaycan'ın ilk eğitim ve maliye bakanı, ikinci başbakanı, M. E. Resulzade'nin yakın çalışma arkadaşı ve Türk dünyasının akıl hocası İsmail Gaspıralı'nın damadı olan Nesip Yusufbeyli'nin mektuplarının yayınlanması, öncelikle 100. yıldönümünü kutlayan Azerbaycan'ın tarihi ve Türk dünyası aydın hareketinin gelişimi açısından da önemli olmuştur. Yeni kurulan bir devletin öncelikli iş olarak toplum kalkınmasını alması ve bunun da eğitim ile başarılacağına görülmesi eğitimin ne kadar hayati bir alan olduğunu gösteriyor. Aynı çabaları Türkiye'nin kuruluş ve yükseliş döneminde görmek de mümkündür. Kalkınmak için cevap eğitimidir ama her türlü eğitim değil! Azerbaycan'da Rusça eğitim yapanından geleneksel medreseye varıncaya kadar okullar vardı ama ikisi de kalkınmayı sağlayamıyordu çünkü millî değildi. Gerekli olan o zamanın deyişle millî ve fennî terbiye yani ulusal ve bilimsel eğitimdi.

Entelektüel iki sevgilinin mektuplarından ülkenin ihtiyacı olan bu eğitimin nasıl kurulduğunun izini sürebiliyoruz.

Eserin ortaya çıkarılmasının zahmetli bir çalışmayla olduğu kesin. Yazarı bu zahmetli işe girişerek yüz yıldan fazla zamandır çekmecelerde kalan mektupları gün ışığına çıkarıp tarih kaynaklarımızı zenginleştirdiği için kutluyoruz. Geriye biyografik bir macera kıvraklığında yazılan bu hüznü ve düşündürücü kitabı okumak kalıyor. Kitapseverlerin beğendiği türden, okuyunca düşünceye daldıran bir kitap.

Kaynaklar

- Aliyeva Çınar, M. (2018). *Nesip Yusufbeyli'den Şefika Gaspıralı'ya mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- AMG. (2011). Nəsib bəy Yusif Bəy oğlu Yusifbəyli. *Azərbaycan Məllimi Gazetesi*.
- Dulayeva, Z. (2013). Насиб-бек Усуббеков и народное просвещение. *Nəsib bəy Yusifbəyli - milli istiqlal ve dövlətçilik mücahidi*, (Red. Firdovsiyyə Əhmedova), Bakü: Ziya, ss. 51-73.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Hablemitoğlu, N. (1998). *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk kadın hareketi (1893-1920)*. Ankara: Ajanstürk Matbaacılık AŞ.
- Qahramanlı, N. (2008). *Nəsib Bəy nümunəsi (məktublar, məqalələr, çıxışlar ve haqqında yazılar)*. Bakı: Nurlan.
- Quliyeva, S. (2015). İstiqlal yolunun şanlı mücahidleri - Cümhuriyyət dövrünün dövlət və hökumət xadimləri. 525-ci Qəzet.
- Nezerli, E. (2010). Cumhuriyet Döneminde Azerbaycan'da Millî Eğitim uzmanlarının hazırlanması (1918-1920). *Büyük Devletler Kısacasında Bağımsız Azerbaycan (1918-1920)*, (Ed. Qiyas Şükürov ve Vasif Qafarov), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tahirzade, Ə. (2014). *Fikir və əməl Böyüklerimiz*. Bakı: Nurlar Neşriyat.